

BULLETIN OF ECONOMIC THEORY AND ANALYSIS

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beta>

Çatışmanın Meyvesi: Erken Cumhuriyet Dönemi İzmir İncir Sektöründe Sınıf Çatışmaları

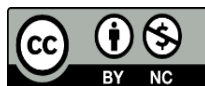
Osman AKAR <https://orcid.org/0000-0002-1260-9978>

To cite this article: Akar, O. (2025). Çatışmanın Meyvesi: Erken Cumhuriyet Dönemi İzmir İncir Sektöründe Sınıf Çatışmaları. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 10(2), 453-474.

Received: 19 Mar 2025

Accepted: 17 May 2025

Published online: 24 May 2025

This manuscript is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License ([CC BY NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)).

©All right reserved

Bulletin of Economic Theory and Analysis

Volume 10, Issue 2, pp. 453-474, 2025

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/beta>

Original Article / Araştırma Makalesi

Received / Alınma: 19.03.2025 Accepted / Kabul: 17.05.2025

Doi: <https://doi.org/10.25229/beta.1661589>

Çatışmanın Meyvesi: Erken Cumhuriyet Dönemi İzmir İncir Sektöründe Sınıf Çatışmaları*

Osman AKAR^a

^a Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat, İzmir, TÜRKİYE

 <https://orcid.org/0000-0002-1260-9978>

Öz

Erken Cumhuriyet Dönemi İzmir ve hinterlandındaki incir piyasası açısından oldukça sancılı yıllardı. Millî Mücadele ve Mübadele sonrasında piyasadaki aktörler önemli oranda değişse de üretim ilişkileri ve genel iktisadi yapı bu ölçekte bir dönüşüm yaşamadı. Ancak bölüşüm alanındaki mücadele ciddi tartışmalara neden oldu. Devlet ve onun bürokratik aygıtını merkeze alan Erken Cumhuriyet Dönemi iktisat tarihi yazını, sınıf kavramını geri plana ittiğinden, benzeri paylaşım mücadelelerinin analizinde yetersiz kaldı. Bu bağlamda çalışma dönemin yerel basınına yansıyan haber ve tartışmaları; kurumlar, aktörler, çıkar çatışmaları ve etki mekanizmaları üzerinden değerlendirerek 1922-1923 yılları arasında incir piyasasında yaşanan bölüşüm mücadelesini sınıfsal bir temele oturtmayı hedeflemektedir. İncir piyasasındaki konumuna bağlı olarak sanayi, ticaret ve tarım burjuvazisi bu kriz döneminde izlenecek politikaları sınıfsal çıkarları ve iktisadi ilişkilerine dayalı olarak belirlemeye çalışıyordu. Uluslararası arenada sermayenin merkezileşmesi yolundaki girişimler, böyle bir güçle mücadele kabiliyeti kazanabilmek açısından incir sektöründeki korporatist eğilimleri de güçlendiriyordu. Günün sonunda takip edilen iktisat politikasını ise bürokratların tercihlerinden ziyade sınıf mücadelesinin vektörü belirliyordu.

Anahtar Kelimeler

İncir Piyasası,
Sınıf Mücadelesi,
Korporatizm,
İzmir

JEL Kodu

N55, N75, N95

İletişim Osman Akar ✉ osman.akar@ikcu.edu.tr ✉ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat, İzmir, Türkiye

Citation Akar, O. (2025). Çatışmanın meyvesi: Erken Cumhuriyet Dönemi İzmir incir sektöründe sınıf çatışmaları. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 10(2), 453-474.

*Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Programı'nda Prof. Dr. Yaşar Uysal danışmanlığında yürütülen "Erken Cumhuriyet Döneminde İzmir İncir Sektöründe Sınıf Mücadeleleri" başlıklı tezden üretilmiştir.

This manuscript is licensed under Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International License ([CC BY NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)).

The Fruit of Conflict: Class Struggles in the Fig Sector of İzmir During the Early Republican Period

Abstract

The early Republican period was a highly turbulent time for the fig market in İzmir and its hinterland. Although the actors in the market changed significantly after the National Struggle and the Population Exchange, production relations and the overall structure did not transform at the same level. However, struggles over the distribution sphere led to intense debates. Since early Republican economic history literature revolves around the state and its bureaucratic apparatus while sidelining the concept of class, it has fallen short in the analysis of such distributional conflicts. In this context, my study aims to ground the struggles over the distribution in the fig market between 1922 and 1923 on a class-based framework by evaluating news and discussions reflected in the local press with a special emphasis on institutions, actors, conflicts of interest, and mechanisms of influence. Depending on their position in the fig market, industrial, commercial, and agrarian bourgeoisie have tried to shape the policies in line with their class interests and economic relations during this period of crisis. The global trend toward capital centralization further reinforced corporatist tendencies in the fig sector as a means of countering such concentrated power. Ultimately, the vector of class struggle determined the economic policies rather than the preferences' of the bureaucracy.

Keywords

Fig Market, Class Struggle, Corporatism, İzmir

JEL Classification

N55, N75, N95

1. Giriş

İzmir ve hinterlandının Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi Cumhuriyet Dönemi'nde de en önemli ihracat ürünlerinden biri incirdi. Ege bölgesindeki pek çok yerleşimde incir ürünü yetişmesine karşın piyasaya yönelik üretimin yapıldığı sınırlı bir alan mevcuttu. Ödemiş ve Bozdoğan bölgeleri de dahil olmak üzere ihracat için geniş çaplı üretim Selçuk ve Nazilli arasında uzanan Aydın Demiryolu güzergahında yoğunlaşmıştı. Bahsi geçen bölgede incir; üretim, nakliye, işleme ve ticaret gibi pek çok farklı alanda binlerce insanın geçim kaynağı durumundaydı (Aydın Vilayeti'nde incir mahsulü ve incircilik, 1338¹: 133). İngiltere ve ABD piyasaları başta olmak üzere pek çok farklı ülkeye işlenmiş, natürel ve hurda sınıfları altında farklı kalitelerde ihraç edilen ürün 19. yüzyılın sonlarından itibaren dünya piyasasında bir marka haline geldi. İncir piyasası içinde faaliyet yürüten aktörlerin gelişmiş kapitalist ülkelerle giriştiği bu ticari ilişki, imparatorluk içinde de kapitalist ilişkilerin güçlenmesine ve buna koşut örgütlenmelerin ortaya çıkmasına neden

¹ Türkiye'de 1 Ocak 1926 yılına kadar Rumi takvimi kullanılmaya devam ettiği için dönem başına verilen atıflarda Rumi yıl kullanılmıştır. 1 Mart 1917'den itibaren Rumi ve Miladi takvim arasındaki 13 günlük fark silindiği için bu tarihten itibaren herhangi bir tarih kayması olmadan doğrudan Rumi-Miladi tarih çevirisi yapmak mümkündür. Yani sırasıyla 1338, 1339, 1340 ve 1341 Rumi yılları; 1922, 1923, 1924, 1925 senelerine karşılık gelmektedir. Benzer şekilde Rumi; Teşrinievvel, Teşrinisani, Kanunuevvel, Kanunusani ayları da Miladi; Ekim, Kasım, Aralık, Ocak aylarına karşılık gelmektedir.

oldu. Osmanlı Dönemi'nde ortaya çıkan ve önemli ölçüde sektöre yerleşen bu kurumlar etkilerini Cumhuriyet Dönemi'nde de sürdürmeye devam etti. Bu bağlamda çalışma Milli Mücadele sonrasında bölgenin geçirdiği özgün dönüşümler ile bahsi geçen dış piyasa dinamiklerini de dikkate alarak, 1922-1923 yılları İzmir incir sektöründe yaşanan bölüşüm mücadelesini sınıfsal bir temele oturtmayı hedeflemektedir. Yerel basının temel kaynak olarak kullanıldığı bu analizde kurumlar, aktörler, çıkar çatışmaları ve etki mekanizmaları sınıfsal nitelikleriyle ön planda tutulmaktadır. Bu anlamda çalışma iktisadi yapıların sınıfsız tarihlerinin yazıldığı Cumhuriyet Dönemi iktisat tarihi anlatısına özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Kısa bir zaman aralığını ele alması çalışmanın temel kısıtını oluştursa da dönemin yoğun gündemi ve farklı aktörlerin aktif katılımı bu kısıtı anlaşılır kılmaktadır.

İzmir incir sektörüne etkisi Cumhuriyet Dönemi'nde de devam edecek olan ilk örgütlenme, 19. yüzyılın sonu itibariyle tröstlerin güçlenmeye başladığı gelişmiş kapitalist piyasalarla (Baran and Sweezy, 1968; Lamoreaux, 1988) doğrudan etkileşime geçen ihracatçılar arasında gerçekleşti. The Smyrna Fig Packers Limited adıyla 1912 yılında kurulan şirket, İzmir incir işleme sanayisindeki önde gelen aktörlerin neredeyse tümünü bünyesinde barındırıyordu. Bir anda incir piyasasında tröst konumuna yükselen şirket, üreticilere zarar vereceği düşüncesiyle kuruluşundan itibaren Osmanlı hükümetinin önüne çıkardığı engellerle karşılaştı (Horton, 1914; 763). Şirkete yönelik hamleler yalnız resmi otoritelerle sınırlı kalmadı. İncir ihracatçılarına toplu mal tedarik eden ve komisyoncu adı verilen tüccarlar da muhatap olduğu sermayenin hızlı bir şekilde merkezileşmesi karşında aynı baskıyı kendi üzerinde hissederek örgütlenme yoluna gitti. Ne ihracatçılardan ne de incir üreticilerinden hiçbir ortağı olmadan yalnız 3 Yahudi, 2 Türk ve 1 Ermeni komisyoncunun bir araya gelmesiyle 3 Ekim 1913 tarihinde İncir Anonim Şirketi kuruldu. Komisyoncular arasındaki rekabeti önemli ölçüde azaltan bu şirket, onların üreticiler üzerindeki halihazırdaki sömürsünü bir kat daha arttırmasına imkân sağladı. Zira şirketin başlangıç sermayesini dahi üretici borçlarına karşılık elde ettikleri senetler oluşturuyordu (İncirciliği kurtarmak için ne yapmalı, 1339). Tedarik zincirini takip eden bu örgütlenme dalgasının son halkasını ise 1914 yılında tarım burjuvazisi oluşturdu². Aydın Kooperatif İncir Müstahsilleri

² Tarım burjuvazisinin ilk tepkisi aslında çok daha hızlı gerçekleşti ve 1912 yılının ikinci yarısında çalışmalara başladılar. Örgütleri olan Aydın İncir ve Himaye-yi Zürra Osmanlı Anonim Şirketi 18 Ocak 1913 tarihinde resmi kuruluşunu gerçekleştirdi. Bu şirketin kurucu ortaklarının önemli bir kısmı daha sonra Aydın Kooperatif İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi'nin de kurucuları arasında yer aldığı düşünülürse şirketin bir kooperatif vasfıyla teşekkül ettiği iddia edilebilir. Ancak kurum adına bir daha hiç rastlanmaması ve merkezi hükümete yansıyan hiçbir resmi

Anonim Şirketi adını alan kurum temelde Topcuoğlu Nazmi, Sarızade Ahmed, Kazım Nuri³ ve Hacı Halil gibi büyük toprak sahiplerinin öncülüğünde hayata geçirilmesine karşın; onu desteklemek için aynı yıllarda kurulan Milli Aydın Bankası yekpare bir hissedar profiline sahip değildi. Ortakları arasında taşradaki görece küçük sermayeli tüccarlar olduğu gibi, İzmir’de komisyonculuk yapan ve ticaret burjuvazisinin üst katmanlarında yer alan Balcızade Hakkı gibi önemli aktörler de mevcuttu (Yetkin, 1993; Erkan vd., 1993).

Piyasadaki kapitalist ilişkilerin hızlı bir şekilde gelişim gösterdiği bu süreç 1914 yılında I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla sekteye uğradı. Savaşın getirdiği koşullar sektörde alışlageldik nakliyat, işletme ve satış işlemlerinde ciddi dönüşümlere yol açtı. Bunların başında İzmir limanının kapanması ile muharip devletler olan İngiltere ve ABD’ye yapılan ihracatın durması geliyordu. Osmanlı İmparatorluğu’nun müttefiki durumundaki Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan belli ölçüde incir ithal etseler de bu ürün rekoltesinin çok düşük bir kısmına karşılık geliyordu. Savaş süresince talebin en önemli kısmını iç pazar oluşturdu. Gerek orduların beslenmesi için gerekse alkol elde edilmesi amacıyla incire talep önemli ölçüde arttı. İç piyasa talebinin dış pazar kaybını karşılamasıyla ürün fiyatları artmaya başladı. Sektördeki genel işleyişin bozulması ve yükselen fiyatlar kimi aktörleri zor duruma sokmasına karşın kimileri için de ciddi fırsatlar yarattı. Öyle ki emekli memurlardan sarraflara kadar geniş bir kesim içinden yeni yüzler incir komisyonculuğu yapmaya başladı. Savaş ekonomisinde yaşanan sevkiyat ve iaşe sıkıntıları karşısında yaygınlaşmaya başlayan yolsuzluk girişimleri de yeni aktörlerin iştahını kabartan bir diğer unsurdu. İzmir limanının kapanması sonucu Bandırma’ya yöneltilen ticari hareketlilik, askeri sevkiyatla birleşince demiryolu taşımacılığında önemli darboğazlar yaratmaya başladı. Bu sorunu aşabilmek için hükümet kişiye özel olmak üzere tüccarlara demiryolunda taşımacılığında alan tahsisine başladı. Tüccar olmayan pek çok yüksek seviyeli memur dahi siyasi bağlantılarını kullanarak tahsisattan pay aldı ve bir süre sonra vagon-koli alanlarının satışı kendi başına ayrı bir pazar haline dönüştü. Yolsuzluk o kadar kazançlı bir hal aldı ki İstanbul’dan dahi pek çok kişi bu girişime yatırım yapmak için İzmir’e akın etti. Ancak savaşın getirdiği darboğazlar Mütareke döneminde aşılp kâr oranları olağan seviyelerine dönünce incir sektörüne yeni dahil olan

evrakının olmaması örgütün etkin bir çalışma yürütemeden dağıldığına işaret etmektedir (Balcı&Sırma, 2012; Yetkin, 1993; 1994).

³ Çörüş

tüccarların önemli bir kesimi piyasadan çekilmek zorunda kaldı (Dursun, 1994: 79-80; Aydın Vilayeti'nde incir mahsulü ve incircilik, 1338: 136-137).

Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı koşullar sektördeki her bir grubu farklı ölçüde etkiledi. Limanın kapalı olduğu süre zarfında iç talebin, alkol üretimi ve ordu ihtiyaçlarını karşılamak üzere, canlanmasıyla hızla yükseliş kaydeden fiyatlar üretici refahını önemli ölçüde arttırdı. Bu dönemde halkın geniş kesimleri ekonomik zorluklarla mücadele ederken üreticilerin önemli bir kısmı eski borçlarını ödediği gibi tüketimlerini de arttırma imkânı elde etti (Aydın Vilayeti'nde incir mahsulü ve incircilik, 1338). Savaş nedeniyle İngiltere ve ABD gibi önemli dış pazarlarla bağlantısı tamamen kesilen sanayi burjuvazisi için ise bu yıllar refahtan ziyade kriz dönemine karşılık geldi. The Smyrna Fig Packers Limited oldukça yüksek kârlarla kapattığı ilk iki bilanço dönemine rağmen 1913 senesi Aralık ayından itibaren resmi otoritelerin büyük bir baskısıyla karşılaştı. Vali Rahmi Bey'in girişimleriyle bu politik baskı meyvelerini verdi ve önde gelen iki ortağın şirketten ayrılması ile Fig Packers 1914 senesi başından itibaren güç kaybetmeye başladı. Aynı yıl içinde %50 oranında değer kaybeden hisse senetleri nedeniyle şirket finansal açıdan güç duruma düştü (Horton, 1914; Yetkin, 1993). Kuruluş aşamasındaki piyasa gücünü koruyamasa da Cumhuriyet Dönemi'nde varlığını sürdürmeye devam eden şirket mevcut haliyle eski ortaklarıyla dahi rekabet edemeyecek konuma gelmişti (Aydın Vilayeti'nde incir mahsulü ve incircilik, 1338: 135). Ticaret burjuvazisinin önde gelen üyeleri tarafından kurulan İncir Anonim Şirketi için ise durum bundan da kötüydü. Ortakları büyük komisyon tüccarları olan şirket, sektördeki aracı rollerinin getirdiği güç ile kuruldukları ilk yılda piyasayı manipüle ederek önemli kazançlar elde etti. Ancak takip eden yıllarda kendi aralarında anlaşmazlığa düşen tüccarlar faaliyetini Ağustos 1916'ya kadar sürdürebildi ve feshedildi (Balcı & Sırma, 2012; İncirciliği kurtarmak için ne yapmalı, 1339).

Savaş döneminden en kârlı çıkan grup tarım burjuvazisi ve onun örgütü konumundaki Aydın Kooperatif İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi oldu. 9 Eylül 1914 tarihinden itibaren incir piyasasında işlemlerine başlayan kooperatif ilk incir mevsiminde sanayi ve ticaret burjuvazisinin şirketleriyle kıyaslanamayacak ölçüde 1.267 liralık mütevazı bir kazanç elde etti. Ancak ilerleyen yıllarda hükümetin de desteğini alan kooperatif faaliyetini giderek genişletmeyi başardı. İşleme başladığı tarihten 23 Haziran 1917'ye kadar geçen yaklaşık üç yıllık süreçte kurum 164.594 liralık net kazanç elde etti. Piyasaya girdiği ilk sene ile kıyaslanamayacak ölçüde kârlı hale gelen kooperatif bu başarısını 1918 senesinde ciddi şekilde ileriye taşıdı ve yalnız bu incir mevsiminde

satışlarıyla elde ettiği kazanç 170.000 lirayı aştı (Aydın Vilayeti'nde incir mahsulü ve incircilik, 1338). Bu başarıda tarım burjuvazisinin önemli aktörlerinin örgütlendiği kooperatif yönetimi kadar bizzat savaşın getirdiği piyasa koşullarının da etkisi vardı. Zira kooperatif ile ona bağlı çalışan Milli Aydın Bankası'nın Topcuoğlu Nazmi ve Hacıyahyazade Hafız Ahmed gibi pek çok yöneticisi ve ortağı doğrudan İttihat ve Terakki Fırkası üyesi konumundaydı ve bu anlamda hükümetle yakın ilişkilere sahipti. Kurumun yalnız merkezi hükümetle değil yerel otoriteler ile de organik bağları mevcuttu. Kooperatif ile bankanın kurucu ortakları arasında yer alan İttihat ve Terakki üyesi Hacıömerefendizade İzzet Bey'in Birinci Dünya Savaşı süresince Aydın Belediye Başkanlığı görevini yürütmesi bunun en önemli kanıtıydı (Yetkin, 1993; Erkan vd., 1993). Sahip oldukları sınıfsal yapı ve ilişki ağları itibarıyla kooperatif mensupları savaş dönemi boyunca politik olarak kayırılan bir grubu teşkil etti. İlerleyen yıllarda da özellikle sanayi burjuvazisinin eleştirilerine konu olan bu iltimasların başında vagon-koli yolsuzluğu olarak anılan demiryolu sevkiyat imtiyazları gelecekti (Şerif Remzi, 1934). Kurum yönetimi ve ortakları için altın yıllar olarak ifade edebileceğimiz savaş dönemi, Mütareke'nin imzalanması ve Yunan işgalinin başlamasıyla sona erdi. Hükümet desteğini kaybeden ve faaliyet alanı tamamen Yunan kuvvetleri denetimine geçen kooperatif denetimindeki ürünleri oldukça düşük fiyattan tasfiye ederek 1919 yılındaki zararlarını ancak bir önceki senenin kârıyla kapatabildi. Yunan adli makamlarının kararı üzerine değerli kağıtları Yunan Milli Bankası'na alınan kooperatif işgal dönemi boyunca faaliyetini durdurmak zorunda kaldı (Yıldırım, 1995).

2. Krizlerle Başlayan İncir Sezonu

Milli Mücadele'nin sona ermesiyle birlikte tarım burjuvazisi hızlı bir şekilde yeniden örgütlenme faaliyetine girişti. Nisan ayı sonunda yapılan ilanla kurum üyelerini 1 Haziran 1923 tarihinde Karapınar'daki genel kurula davet etti. Toplantının gündeminde eski hesapların incelenmesi ve kabulü, yönetim kurulu ile hesap müfettişlerinin seçimi gibi oldukça önemli maddeler bulunuyordu (Aydın Kooperatif İncir Şirketi müdüriyetinden, 1339). Ancak kooperatif içindeki çatışmanın ilk nüveleri daha bu tarihten görülmeye başladı. Karapınar'da yapılması tasarlanan genel kurulun bu kez ortakların çoğunluğunun talebi üzerine Germencik'te gerçekleştirilmesine karar verildi (Kooperatif İncir Şirketi müdüriyetinden, 1339). Genel kurulun ilan edilen tarihte Germencik'te toplandığını bilmemize rağmen, kuruldaki genel tartışmalardan ve seçim sonucunda yönetime hangi isimlerin geldiği hakkında net bilgiye sahip değiliz (Yıldırım, 1995).

Kooperatifin yeniden faaliyete geçmesiyle daha da güçlenen tarım burjuvazisi Haziran ayı sonunda Karapınar'da Aydın bölgesi incir üreticilerinin katılımıyla bir toplantı daha gerçekleştirdi. Toplantının gündemini incir piyasasını etkileyen en önemli kurumlardan biri olan Aydın Demiryolu Şirketi ve onun uyguladığı nakliye tarifeleriydi. Uzun süreden bu yana nakliye ücretlerinin gereğinden fazla yüksek olduğunu düşünen geniş bir üretici kesim şirkete karşı kararlı bir tavır alınmasının gerekliliğine inanıyordu. Kongre kamuoyundaki bu beklentiye karşılar nitelikte incir sezonunda ürünün İzmir'e demiryolu yerine develerle taşınmasına karar verdi (Aydın havalisi incir müstahsilleri, 1339). Şirketin hükümetle yürüttüğü müzakereler sırasında alınan bu karar etkili oldu ve şirket hat boyunca nakliye ücretlerinde %25 oranında indirim gideceğini ilan etti. Ancak yapılan bu indirim Haziran ayındaki Karapınar toplantısında alınan kararın gerisinde kalmış olmalı ki üreticiler, oran kongrede belirlenen seviyeye çekilmediği sürece mallarını develerle taşımaya devam edeceklerini ilan edecekti. (Aydın Demiryolu Kumpanyası, 1339). Şirket ve üreticiler arasındaki itilaf ilerleyen günlerde de sürdü. Temmuz ayı ortalarında, üreticiler kongresi başkanı Topcuoğlu Nazmi, temsilci Refik Şevket⁴, milletvekillerinden Fahreddin ve İzzeddin paşalar, Saracoğlu Şükrü ve Şükrü Kaya beylerin katılımıyla İzmir Belediyesi'nde bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda, incir mevsiminde üreticilerin zarara uğramaması için gerekli önlemlerin alınmasına karar verildi ve ürünlerin develerle taşınması yönündeki kararlılık bir kez daha yinelendi (İzmir incir üreticileri, 1339). Tarım burjuvazisinin örgütlü hareketi ve hükümet desteğini arkasına alması, Aydın Demiryolu Şirketi'ni bir kez daha geri adım atmaya zorladı. Şirket genel müdürlüğü, ülkenin içinde bulunduğu iktisadi durumu dikkate alarak ve yalnızca 1923 yılına özgü olmak üzere incir nakliye tarifelerini bir alt sınıfa çekmeyi kabul ettiğini ilerleyen günlerde duyurdu. Ayrıca, incirin piyasa fiyatı 18 kuruşun altına düşerse tarifeleri yeniden gözden geçirerek ek bir indirimi gündeme alacağını açıkladı (İncir tarifesi, 1339).

İncir mevsiminin başında yerel basının en çok ilgilendiği konulardan biri, hükümetin üzüm ve incir tüccarlarına vermeyi planladığı 1.000.000 liralık kredi oldu. İktisat Vekili Mahmud Esad, kredinin kullanımına ilişkin koşulları bir telgrafla vilayete bildirdi. Buna göre, krediden yararlanmak isteyen tüccarların Ticaret Odası ile birlikte müteselsil kefil olmaları ve bu kefaletin güvenilirliğinin vilayet idare meclisi tarafından onaylanması gerekiyordu. Onaylanan kefaletnameler, Bakanlar Kurulu ve Meclis'ten geçtikten sonra Maliye Vekaleti belirli bir kurum

⁴ Refik Şevket İnce

aracılığıyla kefil olarak krediyi kullanıma açacaktı. Bu haberi Manisa’da alan İzmir Valisi Aziz Bey, vakit kaybetmeden telgraf başına geçerek durumu Ticaret Odası Başkanı Alaiyelizade Mahmud Bey’le görüştü (Üzüm ve incir tüccarına kredi, 1339). İlerleyen günlerde de İzmir ticaret burjuvazisi sürece dahil olabilmek adına Ticaret Odası’nda bir dizi toplantı düzenledi. İlk hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız bu toplantıların ikincisinde tüccarlar kredinin verilme şekli hakkında tartışma yürüttü ve akabinde konu hakkında valiye bir rapor sundular (Bir milyonluk kredi, 1339). İncir ve üzüm üreticilerine sağlanacak kredilere yönelik yerel hazırlıklar Ağustos ayı ortasında başladı. İktisat Vekili Mahmud Esad’ın aktardığı bilgilere göre, Manisa ve İzmir’deki Ziraat Bankası şubelerinin mevcut sermayesine 100.000 lira eklenmesine karar verildi ve bu miktarın 50.000 liralık kısmı 16 Ağustos’ta şubelere gönderildi (İncir üzüm müstahsillerine, 1339; İkrazata başlandı, 1339). Havale edilen ek sermaye üzerinden kredi işlemleri ay sonunda başladı. İktisat Vekaletinin telgrafında belirtilen şartlara bakıldığında, kredinin yalnızca tüccarlara yönelik olduğu görülmüyordu. Ancak, sonraki günlerde basına yansıyan haberler, üreticilerin de finansal destek kapsamına alındığını ortaya koyuyordu. Buna göre, üreticiler de müteselsil kefil olmaları veya mallarını rehin bırakmaları şartıyla İzmir ve taşradaki Ziraat Bankası şubelerinden kredi alabileceklerdi (İzmir Ziraat Bankası’ndan, 1339).

Tarım ve ticaret burjuvazisinin gerçekleştirdiği ön hazırlıklara bağlı olarak büyük umutla beklediği 1923 senesi incir sezonu, daha ilk günlerden bir kriz dönemi olacağının işaretlerini vermeye başlayacaktı. 1923 senesi incir piyasası Ağustos ayında 31 kuruştan açıldı ve 20-27 Ağustos tarihleri arasında İzmir’de satışı gerçekleştirilen incir günlük ortalama 2.000 çuval dolayında seyretti (Büyük incir alıcılarından, 1339; İncirlerimiz nasıl işleniyor, 1339). Savaş sonrası ilk yılında görece iyi bir fiyattan açılan piyasada ilk darbeyi sanayi burjuvazisi aldı. İncir hanlarında çalışan 4.000 dolayındaki işçi ücretlerden haksız kesintiler yapılmaması, işlerin tasnif edilerek ücretlerin buna karşılık gelecek şekilde ödenmesi talepleriyle 27 Ağustos’ta grev ilan etti (İzmir’de 4.000 kadar incir amelesi, 1339; İncir işleten patronlar ile amele, 1339). İncir işçileri arasındaki hareketlilik esasen İzmir İktisat Kongresi günlerinde başlamıştı. Kongrenin de etkisiyle tetiklenen örgütlenme dalgasına pek çok işçi grubu gibi incir işçileri de dahil oldular (İncir ve palamut amelelerine, 1339). İlk etapta palamut işçileri ile birlikte hareket eden incir işçileri örgütlenme sürecini üzüm işçileri ile gerçekleştirdikleri ittifakla tamamladılar. Oldukça dar bir kurucu kadro ile de olsa *Üzüm, İncir Paçalcılar Teavün Cemiyeti* 31 Temmuz’da nizamnamesini yayınlarak faaliyete başladığını kamuoyuna duyurdu (İzmir Üzüm, İncir Paçalcılar Teavün

Cemiyeti nizamnamesi, 1339). Örgütün kuruluşundan bir aydan kısa bir süre geçtikten sonra ilan edilen grevde ne gibi bir rol oynadığına dair dönem kaynakları tamamen sessiz kalmaktadır. Ancak işçilerin 28 Ağustos tarihinde sanayicilerle sağladıkları uzlaşuya kadar geçen iki günlük süreçte piyasada kayda değer bir durgunluk yaratmaları, işçiler arasında ortak hareketin koordinasyonunu sağlayan bir yapının mevcut olduğu izlenimini veriyordu (Evvelki gün Avrupa'dan; 1339; İncir işleten patronlar, 1339). Bunu izleyen günlerde, aylardır şehrin gündeminde olan Aydın Demiryolu Şirketi ile işçiler arasındaki görüşmeler kesildi. Demiryolu işçilerinin 30 Ağustos'tan itibaren ilan ettiği grevle birlikte demiryolu üzerinden incir nakliyatı tamamen durdu. İncir mevsimi öncesinde verdikleri ihraç taahhütlerini yerine getirmek ve grevin sevkியatta yaratacağı büyük aksaklıkları aşmak isteyen şehrin ticaret burjuvazisi, en ulaşılabilir alternatif olarak develeri nakliyat için kullanmaktan başka çare kalmamıştı (Aydın Demiryolu'nda grev; 1339).

Türk Sesi gazetesinin iddiasına göre, grevin bu şekilde devam etmesi incir üreticilerinin felaketiyle sonuçlanacaktı. Özellikle borçlu durumdaki küçük üretici köylüler için grevin ciddi sorunlar yaratacağı açık olmasına karşın, incir piyasasındaki çeşitli gruplar açısından greve karşı takınılan tutum değişkenlik gösterebiliyordu (Aydın Demiryolu'nda grev, 1339). Örneğin, ailesinde önemli komisyoncular ve incir tüccarları bulunan, kendisi de tüccarlık yapan Musulluzade Bedri Bey (Türk Ticaret Salnamesi, 1341: 421, 430), grev süresince işçilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere Aydın Demiryolu İşçiler Birliği'ne 300 lira gibi kayda değer miktarda para yardımında bulunuyordu (Aydın şimendifer işçileri, 1339). Ancak grevin ilerleyen günlerinde, burjuvazi içindeki ayrışma giderek azalarak yerini, sürecin bir an önce sona erdirilmesi yönünde genel bir uzlaşuya bıraktı. İzmir İktisat Kongresi'nde kurulan ve bölgenin tarım burjuvazisi içinde etkisini artıran Çiftçiler Birliği'nin katib-i mesulü Çiftçi Necati, yayımladığı beyannamede, grevin şehir ve çevresinin iktisadi hayatına ağır darbe vurduğunu, sevkியat döneminde üreticiler için büyük zorluk yarattığını belirterek, şirket ve işçilerden sorunun acilen çözülmesini talep ediyordu (Bir rica, 1339). Kendisi de bir üretici ama aynı zamanda da İzmir'de faaliyet yürüten bir tüccar olan Aydınli Debbağzade Hafız Ahmed, ilk haftası sona ermekte olan grevin tüm bölgeyi etkileyen büyük bir sorun haline geldiğini söylüyordu. Zira ülkenin en önemli gelir kaynaklarından biri olan incir hem üreticilerin hem de ürünü ihracata hazırlayan işçilerin temel geçim kaynağıydı. Ona göre, büyük bir dış rekabet ortamında ticareti yapılan bu ürünün sevkiyatındaki gecikme yalnızca mevcut yılı değil, gelecek senelerin ticaretini de etkileyecekti. Grev birkaç gün daha sürerse işleme mevsimi kaçırılacak, üreticilerle birlikte İzmir halkı da

iktisaden güç bir duruma düşecekti. Asayiş sorunlarına dahi yol açabileceğini iddia ettiği bu durum karşısında Hafız Ahmed, hükümetin devreye girmesi ve tarafların karşılıklı fedakârlık yaparak grevi sonlandırması gerektiğini vurguluyordu (Aydınlı Debbağzade Hafız Ahmed, 1339). Demiryolu işçilerinin eyleminden yaklaşık 1,5 ay sonra, M. Ziyaeddin Haftalık İzmir mecmuasında yayımladığı analizinde grevi köylü ve işçi çıkarları açısından ele alarak farklı bir perspektif sunuyordu. Ona göre, grevin hedeflenen başarıya ulaşamaması üreticileri de memnun etmiyordu. Öyle ki, görüşlerine başvurduğu bir incir üreticisi grevin bir süre daha sürmesi gerektiğini savunuyordu. Eylemin son günlerinde görüldüğü üzere, ancak bu şekilde incir fiyatı 25-30 kuruş seviyesinde tutulabilirdi. Çünkü işbaşı yapan büyük işletmeler, ön siparişlerini yetiştirmek zorunda olduğu için faaliyetini durdurmayacaktı. Bu durum ihracatçıları bağladığından, M. Ziyaeddin'e göre grevin başarısı köylüleri açısından maddi bir zarara yol açmayacaktı (1339).

Kamuoyu ve resmi otoritelerin desteğini kısa sürede kaybeden demiryolu işçileri temel hedeflerine ulaşmadan grevi sonlandırmak zorunda kaldı ve 9 Eylül itibarıyla hat boyunca sevkiyat yeniden başladı (Nafia Vekaleti'nden gelen malumata göre, 1339). Grev nedeniyle istasyonlarda biriken malların bir anda İzmir piyasasına akın etmesiyle, sezon başında 31 kuruş olan incir fiyatları 13 Eylül tarihinde 22-24 kuruş bandına çekildi. Arz fazlası nedeniyle pazarlık güçlerinin arttığını hisseden ticaret ve sanayi burjuvazisi bu fiyattan dahi ürün satın almakta isteksiz davranıyordu (İncir, 1339). Piyasanın iyiden iyiye sıkışma emareleri göstermeye başladığı 23 Eylül tarihinde gerçekleştirilen satışların yaklaşık %80'lik bir kısmı 19 kuruş üzerinden (İncir, 1339). Ancak üreticiler Ekim ayında ürün fiyatının 9 kuruşa kadar düşmesiyle, piyasada neredeyse tek fiyat üzerinden işlem yapıldığı bu dönemi bile arayacak duruma gelecekti (İncir satışı, 1339). Ahenk gazetesi başyazarı Mehmed Şevki (1339) süreci değerlendirdiği yazısında 1923'te yaşanan fiyat düşüşünü *her yıl yapılan suikastların en kanlısı* olarak nitelendiriyordu. Kendisinin de kabul ettiği gibi incir piyasasında köylü üzerinde tarım, ticaret ve sanayi burjuvazisinin oluşturduğu sömürü mekanizması aslında yeni değildi. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde kozmopolit bir yapıya sahip olan İzmir'de milliyet ve sınıf arasındaki sınırlar, bu yönde istikrarlı bir şekilde gerçekleştirilen propagandanın etkisiyle, bulanıklaşabiliyordu. Bu nedenle kamuoyunda sömürülen Müslüman-sömüren gayri Müslim ikiliğini yaratmak oldukça kolaylaşıyordu. Fakat Mehmed Şevki'nin (1339) belirttiği üzere *müstahsiller bu yıl karşılarında bir Yorgi, Mihail görmüyorlardı. Yalnızca bu Yorgiler'e mukabil 6 kuruşa incir alacağım, satmayıp ne yapacaklar* diyen Müslüman tüccarların aynı sömürü mekanizmasını devraldıklarına şahit oluyorlardı.

3. Kriz Karşısında Ticaret ve Sanayi Burjuvazisi

İncir sektöründe temelde köylü, deveci-taşra tüccarı, komisyoncu, ihracatçı ekseninde; kredi, ön alım, nakliye gibi unsurlar üzerinden şekillenen geleneksel sömürü mekanizması burjuvazinin farklı katmanlarını değişik ölçülerde etkiliyordu. Piyasadaki dalgalanmalardan her bir aktör sınıfsal konumunun çizdiği sınırlar ölçüsünde faydalanabiliyor ya da ondan zarar görebiliyordu. Dolayısıyla Ticaret Odası başkanı Alaiyelizade Mahmud Bey'in incir tüccarları ile düzenlemek istediği toplantıda olduğu gibi burjuvaziyi çözüm için tek bir noktada toplamak her zaman mümkün olamıyordu. Toplantı önce erteleniyor, ilerleyen bir tarihte gerçekleştirildiğinde ise *incir tüccarlarının* önemli bir bölümü bu toplantıya katılım sağlamıyordu (İncir tüccarlarının içtması, 1339; Ticaret Odası'ndaki dünkü içtima, 1339). Yukarıda değindiğim üzere bunun en önemli nedeni İzmir'de incir tüccarları olarak nitelenebilecek yekpare bir grubun olmamasıydı. Dönem basınının ihracat taciri veya alıcı tacir olarak adlandırdığı ve incirin hanlarda tasnif, işleme ve paketleme faaliyetini yüzlerce işçi istihdam ederek yürüten grup aslında İzmir'deki sanayi burjuvazisinin en önemli aktörlerini oluşturuyordu. Buna karşın sektördeki büyük ticaret burjuvazisini ise komisyoncu veya satıcı tacir olarak adlandırılan aracı grup temsil ediyordu (Aydın Vilayeti'nde incir mahsulü ve incircilik, 1338; 135). İki temel gruba ayırabilirsek de burjuvazi içindeki saflaşma bundan çok daha girift bir yapıya sahipti. Zira sanayi burjuvazisi ile ticaret burjuvazisi arasındaki ayrım sanıldığı kadar net değildi. Sanayi burjuvazisi içinde komisyoncuları aşarak doğrudan üreticilerden mal tedarik eden, hatta bu bağlamda zaman içinde yerleşmiş tedarikçileri olan aktörler olduğu gibi; ticaret burjuvazisi içinde de özellikle Milli Mücadele sonrasında, incir işleme faaliyetine başlayıp sanayi burjuvazisine dahil olan kişiler mevcuttu. Uzun yıllar İzmir Ticaret ve Sanayi Odası başkanlığını yürüten Balcıade Hakkı örneğinde olduğu gibi aktörlerin sınıfsal konumu bundan çok daha eklektik olabiliyordu. Zira Balcıade Hakkı Aydın bölgesindeki incir bahçelerinin önemli bir kısmına sahip olduğu için bir yandan tarım burjuvazisi; İzmir'deki en büyük komisyoncu tüccar olması nedeniyle bir yandan ticaret burjuvazisi ve doğrudan ürünün işlenip ihracını gerçekleştirdiği için de sanayi burjuvazisi içinde değerlendirilebilirdi (İncir mahsulümüz, 1340; Bilget, 1939). Bu bilgiler ışığında Ticaret Odası'nın, politik ve iktisadi çıkarları oldukça ayrılabilen tüm bu kesimleri bir araya getirebilmesi oldukça güçlü. Toplantıda alınan kararlar incelendiğinde katılımcı profilinin ağırlıklı olarak sanayi burjuvazisi ve ticaret burjuvazisinin üst katmanlarından meydana geldiği anlaşıyordu. Zira katılımcılar yaşanan krizi; ürün fiyatlarındaki büyük düşüş, yüksek rekolte ve dış piyasalardaki

olumsuz iktisadi koşullarla açıklayarak, sorunun odağını iç piyasadaki mekanizmanın dışına taşımaya çalışıyordu. Bu bağlamda katılımcılar dış piyasalardaki talep eksikliğini gidermek amacıyla yeni ihraç pazarları bulma ve iç talebe yönelmeyi öneriyordu. Ticaret Odası'ndaki katılımcı profilini ortaya koyan önemli bir talep de işlenen incirlerin paketlenmesinde kullanılan ahşap kutuların tedarikindeki sıkıntıların çözüme kavuşturulmasıydı. Çoğunlukla sanayi burjuvazisini ilgilendiren bu sorunu çözmek için Ticaret Odası, İzmir milletvekilleri Tevfik Rüştü ve Celal Bey aracılığıyla Maliye ve İktisat Vekaletlerine başvurdu (Ticaret Odası'ndaki dükkü içtima, 1339; İncir ve üzüm kutuları hakkında, 1339). İncirin iç piyasadaki tüketimini arttırarak dış piyasalardaki talep yetersizliğini telafi etmeye çalışan ticaret burjuvazisinin girişimleri resmi makamlar tarafından da destekleniyordu. Bu doğrultuda Ziraat Başmüdüriyeti İktisat Vekaleti'ne sunulmak üzere hazırladığı raporda bu konuya değiniyor; askeri kurumlar, hapisaneler ve yatılı okullarda çıkarılan tatlı yerine üzüm ve incir tüketilmesini teklif ediyordu (Üzüm, incir, 1339). Kutu sorununun çözümü için milletvekilleri aracılığıyla Ticaret Odası'nın başlattığı girişim ise hızla sonuç verecekti. Maliye Vekaleti, Ekim ayının başında ilgili kurumlara gönderdiği tebligatta, İsveç ve Romanya'dan ithal edilecek ve kutu yapımında kullanılacak beyaz çam tahtalarının, teminat karşılığında altı ay süreyle gümrük vergisinden muaf tutulacağını bildirdi. Kutular ihraç edildiğinde, teminatın bu ihracata karşılık gelen kısmı sahiplerine iade edilecekti (Üzüm ve incir kutusu imali, 1339). Geçici olarak uygulamaya konan bu düzenleme, 1924 Nisan ayında halı ve yumurta sektörlerinde kullanılan kaskam iplikleri ve ambalaj talaşlarını da kapsayacak şekilde genişletilerek yasalaşacaktı (İncir ve üzüm kutularından gümrük alınmayacak, 1340). Mecliste tartışmalar eşliğinde kabul edilen tasarıda, incir bahçeleri sahibi olan Aydın milletvekili Doktor Mazhar Bey ile İzmir ve Manisa gibi incir ve üzüm üretim merkezlerinin mebusları önemli rol oynayacaktı (Kutu kanunu nasıl kabul olundu, 1340). Sanayi burjuvazisi ise kanun yürürlüğe girdikten sonra dahi sınırlarını kendi çıkarları doğrultusunda genişletmeye çalışarak, Ticaret ve Sanayi Odası aracılığıyla farklı ürünlerin de vergisiz ithali için girişimlerini sürdürecekti (Jelatinden mamul kutular, 1340).

Basına yansıyan haberlere göre, Ticaret Odası ve Ziraat Başmüdüriyeti aracılığıyla yürütülen çalışmalar, çok daha geniş kapsamlı bir talepler paketinin parçasıydı. Üzüm ve incir piyasasındaki krizi aşmak amacıyla merkezi hükümete, İzmir Valiliği üzerinden iletilen bu liste 14 maddeden oluşuyordu. Bunlardan 4'ü yalnızca üzüm piyasasına yönelik taleplerdi. İki madde, daha önce bahsedilen kutuların gümrüksüz ithali ve iç tüketimi artıracak önlemlerle ilgiliydi. Geriye

kalan 8 maddeden 2'si birbirine bağılı olduğundan, İzmir burjuvazisinin incir tüccar ve üreticileri adına merkezi hükümetten talepleri 7 başlıkta toplanabilirdi:

1- Bu yılın mahsulü teminat gösterilerek üreticilere Ziraat Bankası üzerinden 500.000 liralık kredi sağlanması.

2- Dış ülkelerin gümrük vergilerinin en düşük seviyeye çekilerek ürünün uluslararası piyasada rekabet edebilir hale gelmesi.

3- Men-i Müskirat Kanunu⁵'nin kısıtlamalarını aşmak için yalnızca ihracata yönelik alkollü içki üretimine izin verilmesi ve kanunun kısıtladığı ispirto üretiminin serbest bırakılması.

4- ABD ve Almanya'dan ithal edilecek zirai alet ve edevat karşılığında üzüm ve incirin ihraç edilmesini sağlayacak kısmi bir kliring anlaşması yapılması.

5- Demiryolu nakliye tarifelerinin en düşük seviyeye çekilmesi.

6- İncirin üretim bölgelerinden İzmir piyasasına ihtiyaç fazlası arzının önüne geçebilmek için, gerekli durumlarda Düyun-ı Umumiye memurlarının sevk evrakı düzenlememesi.

7- Hükümetin, İsviçre ve Trieste'den 400.000 kutu ithal edilmesi için 80.000 lira tahsis etmesi ve bu önlemlerle devletin aşardan elde edeceği kazancın yapılan masrafları aşacağı öngörüldüğünden, bu tahsisatın nakit olarak gerçekleştirilmesi (İzmir'in bir teklifi, 1339).

4. Tarım Burjuvazisi ve Korporatist Eğilimler

Ticaret ve sanayi burjuvazisinin talepleri doğrultusunda gerçekleştirdiği bu siyasal katılım atağına paralel olarak tarım burjuvazisi de harekete geçmekte gecikmedi. Ekim ayı başında eski İktisat Vekili Mahmud Esad başkanlığında, civar kaza ve köylerden gelen temsilcilerin katılımıyla gerçekleşen Çiftçiler Birliği toplantısında üreticilerin karşılaştıkları sorunlara yönelik çözüm önerileri tartışıldı. Birlik, Maliye ve İktisat Vekaleti'ne gönderdiği telgrafta, o yıl İzmir çevresinde üzüm, sebze ve incir üreticilerinin büyük zarar ettiğini; oysa sezon öncesinde gerçekleştirilen emval-i metruke⁶ müzayedelerinin rekabet nedeniyle yüksek fiyatlarla kapandığını belirtiyordu. Bu durumdaki kiracıların korunması için kira bedellerinin toplam sezon hasılatının %5'i oranında alınmasını teklif ediliyordu (Çiftçiler Birliği'nin içtimalı, 1339). Çiftçiler Birliği'nin bu talebi yerel

⁵ 28 Şubat 1921 tarihinde resmi gazetede yayınlanan; alkol üretim, ticaret ve tüketimini yasaklayan yasadır.

⁶ Milli Mücadele sonrasında İzmir'i terk etmek zorunda kalan gayri Müslim nüfusa ait bina ve arazilere verilen genel isim.

yönetim tarafından aynı gün içinde bazı değişikliklerle Maliye Vekaleti'ne iletilti. Valilik vekaletle ilettiği metinde, Çiftçiler Birliği'nin de ileri sürdüğü gerekçeleri sıralayarak, bu sene emval-i metruke bahçelerini kiralayanlardan kira bedellerinin %40-50 oranında alınmasını talep ediyordu (Emval-i metruke bağları hakkında, 1339). Tarım burjuvazinin farklı kanallardan ilettiği bu talebi merkezi hükümette kısa sürede karşılık buldu. 18 Aralık itibariyle İzmir ve Manisa vilayetlerinde kiralanan emval-i metruke bağ ve bahçelerinin icar bedellerinin %25'inin tahsil edilerek, kalanının ertelenmesi cumhurbaşkanlığının onayına sunulmuştu (İzmir bağları icarı hakkında, 1339). Ancak bu talebin Bakanlar Kurulu tarafından onaylanması 1924 senesi Mart ayı içinde gerçekleşti. Şehrin köklü ailelerinden birine mensup ve İzmir milletvekili olan Osmanzade Hamdi Bey'in ilettiği bilgiye göre bakanlar kurulu Aydın vilayetindeki emval-i metruke konumundaki incir bahçeleri kirasının yalnızca %25'inin alınmasına geri kalan kısmının ise 1 sene müddetle ertelenmesine karar vermişti (İncir bahçelerinin icarları, 1340).

Burjuvazinin merkezi hükümet odaklı çözüm önerilerine karşılık, İzmir'de farklı alternatifler arayanlar da vardı. Bunlardan biri olan Ahenk gazetesi başyazarı Mehmed Şevki (1339; 1340), çözümün kooperatifler üzerinden şekillendirilebileceğine inanıyordu. Aylardır yetkilileri uyardığını ancak başarılı olamadığını dile getiren yazar, gerekli önlemler alınmış olsaydı bölgenin bu krizi yaşamayacağını savunuyordu. Ona göre, bir banka desteğini de arkasına alan kooperatifler etkin şekilde örgütlenmiş olsaydı; mahsul zamanı gelmeden temsilcilerini Avrupa ve ABD piyasalarına göndererek yeni ihracat pazarları bulabilir, ürünleri kendileri işleyerek piyasadaki aracılara bağımlılığı ortadan kaldıracak ve üreticinin kazancını artırabilirdi. Ancak bunlar gerçekleşmediği için, Mehmed Şevki gelecek yıl *tehlikenin daha büyük* olacağını öngörüyordu. Bu nedenle, İktisat Vekaleti'nin kapsamlı bir *İncir Müstahsilleri Kooperatifi* kurması ya da mevcut kooperatifi bir banka desteğiyle güçlendirmesi gerektiğini belirtiyordu. Ancak, kooperatiflere devlet desteğinin de belli bir sınırı olması gerektiğini ve her şeyi hükümetten bekleyen anlayışın çözüm getirmeyeceğini savunuyordu. Üreticilerin daha çok kendi girişimlerine dayanarak örgütlenmesi gerektiğini vurgulayan Mehmed Şevki hem kooperatifler hem de genel anlamda karar alma süreçlerinde aracılardan *esaretine* kesin şekilde karşı çıkıyordu. Bugün bir çözüm getirebilmesi için 20 yıl öncesinden başlanması gerektiğine inandığı geç kalmış kooperatifleşme hareketinin mecburi olması taraftarıydı. Bu bağlamda kendisi İzmir'deki korporatist eğilimin önemli sözcüleri arasında yer alıyordu.

Mehmed Şevki ile birlikte korporatist eğilimin yalnızca İzmir özelinde değil ülke genelindeki en önemli temsilcilerinden olan Mahmud Esad da İktisat Vekaleti'nden ayrıldıktan sonra da bu gündemi takip etmeye devam etti. İktisat Vekaleti döneminde idari kanallardan uygulamaya çalıştığı politikaları, bakanlıktan ayrıldıktan sonra özellikle Türkiye Çiftçiler Birliği ve Aydın Kooperatif İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi üzerinde elde etmeye çalıştığı güce dayanarak devam ettirmek istiyordu. Sahip olduğu geniş arazilerde büyük bir incir üreticisi olan Mahmud Esad (M. Süleyman, 1340) tarım burjuvazisinin örgütlendiği bu iki kurum üzerinde de etkisini hissettirmekte gecikmedi. Bakanlıktan istifa etmesinden yalnızca üç gün önce ileriye dönük sınıfsal hareketini manifesto niteliğindeki *Türk Müstahsilleri Birleşiniz* yazısıyla ortaya koyan Mahmud Esad (1339), bu yazıyı önemli bir etki kanalı olarak sıklıkla kullanacağı Sada-yı Hak⁷ gazetesinde yayınladı. İstifasının ardından 30 Eylül tarihinde İzmir'e gelen Mahmud Esad (Mahmud Esad Bey, 1339) bölgedeki tarım burjuvazisi arasında ciddi bir hareketlenme yarattı. Bunu kantılar nitelikte Çiftçiler Birliği 9 Ekim tarihinde olağanüstü bir toplantı düzenledi (Çiftçiler Birliği içtimaı, 1339). Mahmud Esad'ın başkanlığında gerçekleştirilen bu toplantıya *memleketin ileri gelen çiftçileri* ve Ziraat Odası üyeleri katıldı. Detaylarına dönem basınında ulaşamadığım bu toplantının bilinen tek çıktısı 21 Kasım tarihinde daha geniş katılımlı bir toplantı düzenleme kararı olmuştu (Çiftçiler Birliği, 1339). Bu toplantı yine Mahmud Esad başkanlığında, ancak belirlenen tarihten bir hafta sonra, 28 Ekim tarihinde İzmir ve çevresinden katılan 200'ü aşkın kişiyle gerçekleştirildi. Toplantıda alınan kararlar uyarınca İzmir vilayetine bağlı kazalar başta olmak üzere birliğin örgütlenmediği yerleşimlerdeki ilgililer şubeleri kurmaya çağrılıyor ve kooperatif teşkilatının üzüm, incir ve tütün ürünlerini içine alacak şekilde hızlı bir şekilde kurulması hedefleniyordu (İzmir Çiftçiler Birliği, 1339). Bu çağrı sonrasında hızlı bir örgütlenme sürecine giren birliğin Ekim ayı başında; Bornova, Karşıyaka, Ödemiş, Urla, Çeşme, Sığacık ve Seferihisar örgütleri kurulmuş, Menemen'de ise örgütlenme çalışmaları tamamlanmak üzereydi (Çiftçiler Birliği'nin içtimaı, 1339). Kasım ayı sonlarında Milli Kütüphane'de gerçekleştirilen genel kurul ile de birliğin yereldeki örgütlenme süreci tamamlandı (İzmir'de Çiftçiler Birliği, 1339). Mahmud Esad'ın yadsınamaz etkisiyle iyiden iyiye hareketlenen tarım burjuvazisinin girişimleri bununla sınırlı kalmadı. Zira tarım burjuvazisi, pek çok üründe olduğu gibi incirde de bu yıl yaşanan

⁷ Milli Mücadele sonrasında İzmir basınında önemli bir yer eden gazete, bölgedeki muhalif kesimlerin sözcüsü konumundaydı. Ancak muhalefeti idare sisteminden ziyade idarecilere yönelikti. Buna karşın Takrir-i Sükun sonrasında kapatılan gazeteler arasında yer almaktan kurtulamayacaktı.

sorunların gelecek yıl tekrarlanmaması ve gerekli önlemlerin alınmasını istiyordu. Birlik bu gündemle Kasım ayı sonunda, umumi kâtibi ve aynı zamanda İzmir'in en uzun soluklu ihtisas yayınlarından olan Ziraat ve Ticaret gazetesi sahibi Salih Zeki Bey'i yetkili makamlar nezdinde girişimlerde bulunmak üzere Ankara'ya gönderdi (Üzüm, incir, tütün buhranına karşı, 1339). Salih Zeki Bey'in ilerleyen günlerdeki faaliyeti kendisinin Ankara ziyaretinde farklı hedefleri de olduğunu ortaya koyuyordu. Basına yansıyan bilgilere göre kendisi Aralık ayı ortalarında Ankara Türk Ocağı'nda birliğin şube kuruluş toplantısına da başkanlık etmişti. Kendisi de büyük incir bahçeleri sahibi olan Aydın Milletvekili Doktor Mazhar'ın yönlendirici olduğu bu toplantıda, Ankara Çiftçiler Birliği'nin resmi kuruluşunu tamamlamak ve yönetim kurulu seçimlerini gerçekleştirmek üzere geçici bir idare heyeti yine seçimle belirlendi. Geçici yönetimde İzmir milletvekilleri Mahmud Celal⁸ ile Rahmi⁹, Aydın Milletvekili Zekai¹⁰, Kastamonu Milletvekili Mehmed Fuad¹¹, Adana Milletvekili Kemal¹², Ziraat Genel Müdürü Zihni ve Ziraat Bankası müfettişi Mazhar beyler yer alıyordu (Ankara Çiftçiler Birliği, 1339).

Türkiye Çiftçiler Birliği'nde görülen yeninden örgütlenme faaliyetinin bir benzerinin Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatif Şirketi'nde de yaşanacağına dair ilk emareler Kasım ayı sonunda kooperatifin yayınladığı olağanüstü genel kurul çağrısı ile kendini hissettirmeye başladı. Bu çağrıda şirket, incir piyasasında bu yıl yaşanan krizin ve üreticilerin uğradığı zararın gelecek yıl tekrarlanmasını önlemek için görüşmeler yapmak ve gerekli kararları almak amacıyla ortaklarını 22 Kasım'da Germencik'e davet ediyordu (Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatif Şirketi'nden, 1339). 22 Kasım'da Germencik'te toplanması planlanan Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatif Şirketi olağanüstü genel kurulu, mevcut gazete nüshalarından ulaşılamayan bir sebeple 13 Aralık'a ertelendi. Ancak bu tarihten bir gün önce, kooperatif yönetimi basına verdiği ilanda herhangi bir gerekçe göstermeden toplantının bu kez de 27 Aralık'a ertelendiğini duyurdu (Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi'nden, 1339). Birbirini izleyen bu ertelemelerin nedeni, ay sonunda ortaya çıkan gelişmelerle netlik kazandı. 14-16 Aralık tarihlerinde, İzmir ve çevre illerin milletvekilleri *incir buhranının* çözümü için bir dizi toplantı gerçekleştirdi ve nihayet bir sonuca ulaştı. 15 Aralık'ta izlenecek yolun ana hatları belirlendi ancak kesin karar 16 Aralık'taki toplantıya

⁸ Bayar.

⁹ Köken.

¹⁰ Apaydın.

¹¹ Mühto.

¹² Kusun.

bırakıldı. Uzun tartışmaların ardından, milletvekilleri krizi çözmek için incir ihracatının tekel altına alınmasına karar verdi. Bu doğrultuda, çiftçilerin zorunlu bir kooperatif şirketi içinde örgütlenmesi ve ürün ihracatının tek yetkili bu kuruluşa bırakılması kararlaştırıldı. Haberden anlaşıldığı kadarıyla, bu konuda tam bir uzlaşmaya ancak son toplantıda varılabildi. Şimdilik mevcut incir kooperatifini canlandırılmasıyla yürütülecek olan süreçte, İzmir ve çevre illerin milletvekilleri daha etkin bir yönetim için bir *mecburi sendika kanunu* hazırlayarak meclise sunmaya karar verdi (İncir buhranı, 1339).

Dönem içinde ticaret ve sanayi burjuvazisinin elde ettiği önemli kazanımlara karşın 1923 yılı kapanırken üstünlük tarım burjuvazisinden yana görünüyordu. İlerleyen süreçte bölüşüm mücadelesinin temel çatışma noktalarını teşkil edecek olan ihracatın tekel altına alınması ve kooperatifleşmenin zorunlu hale getirilmesi hususlarında ticaret burjuvazisine karşı elde ettikleri avantajlı konum onlara bu üstünlüğü sağlıyordu. Ancak işçiler, köylüler ve burjuvazinin farklı grupları açısından; grevler, yeni örgütler, kongreler ve siyasal katılımın çeşitli unsurları ile oldukça zengin geçen bu dönem, henüz mücadelenin başlangıcını teşkil ediyordu. Bunu takip edecek olan 1924 yılı sınıf mücadelelerinde safların daha belirgin hale gelmesi ve çatışmanın giderek şiddetlenmesi; 1925 yılı ise siyasi baskıların da etkisiyle, burjuvazinin farklı kesimleri arasında kararsız bir dengeyi sağlayacak uzlaşıyla sonuçlanacaktı. Benzer şekilde grev, boykot ve yeni örgütlenme girişimleri ile kendini gösterecek olan sınıf mücadelesinin bu vechesi ise başka çalışmaların konusu olacak ölçek ve nitelikteydi.

5. Sonuç

Cumhuriyet'in ilk yılları, İzmir incir piyasasında mevcut kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve sınıf çelişkilerinin keskinleşmesi açısından önemli bir eşik teşkil ediyordu. Osmanlı Dönemi'nden itibaren dünya piyasalarına entegrasyonunu sağlayan İzmir incir ticareti, Cumhuriyet Dönemi'nde benzer sömürü mekanizmaları üzerinden faaliyetine devam etti. Ancak Millî Mücadele ve Mübadele sonrasında sınıfsal yapının terkinde yaşanan alt üst oluş, bölüşüm alanında yeni bir müzakere süreci başlattı. Bu süreç, özellikle burjuvazi içindeki farklı kesimlerin karşı karşıya geldiği sınıf mücadeleleriyle şekillendi. Mücadeleye Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nden devralınan kurumların yanı sıra güncel siyasi ve iktisadi yapının ortaya çıkardığı yeni oluşumlar da dahil oldu.

1923 yılı incir piyasasında yaşanan kriz, burjuvazinin farklı kesimlerinin devlet politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme çabasını açıkça ortaya koyuyordu. Tarife müzakereleri, incir ve demiryolu işçileri grevleri, kredi ve teşvik paketleri, kooperatif yapısı gibi farklı alanlarda yansımalarını göstermeye çalıştığım bu çaba, sınıfların sürekli bir müzakere sürecini yürütmek zorunda kaldığını gösteriyordu. Bu pazarlık sürecinde geçmişten devrıldıkları görece güçlü örgütlere sahip olan tarım, ticaret ve sanayi burjuvazisi farklı kanallardan devlet politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirme hususunda, işçi ve köylülere göre açıkça daha avantajlı konumdaydı. Bu nedenle doğrudan kendilerinin de payı olan kriz ortamının getirdiği zararları dışsallaştırmakta güçlük çekmiyorlardı. Ancak sınıf içi ve sınıflar arası çatışma, fiyat dalgalanmaları ve dış piyasalardaki talep eksikliği gibi faktörler burjuvazinin manevra alanını sınırlandırıyor. Bu bağlamda yekpare bir cephe oluşturamayan burjuvazi içindeki ayrışmalar daha da görünür hale geliyordu.

Dış piyasalardaki sermayenin merkezi yapısı ve ülkenin içinde bulunduğu kriz koşulları, özellikle tarım burjuvazisinin belli bir kesiminde korporatist eğilimleri güçlendiriyordu. Gerek bakan gerekse milletvekili olarak mecliste bulunan tarım burjuvazisinin temsilcileri arasında da filizlenen kooperatifleşme fikri belli dönemlerde, ticaret ve sanayi burjuvazisi aleyhine olarak, devlet aygıtını bu gruba yaklaştırdı. Bu bağlamda, Mahmud Esad'ın Türkiye Çiftçiler Birliği üzerinden, bölge milletvekillerinin ise meclis içinde yürüttüğü faaliyet, tarım burjuvazisinin güçlenme eğilimini gösteren önemli örneklerdi. 1923 senesinin son aylarından itibaren hızlı bir yeniden örgütlenme sürecine giren tarım burjuvazisi, hükümet nezdinde taleplerini daha etkin bir şekilde dile getirdi. Ancak bu durum sınıfsal gerilimleri azaltmaktan ziyade, İzmir ve çevresinde burjuvazi içindeki ayrışmaların daha da keskinleşmesine yol açtı. Bu sınıfsal ayrışmanın ortaya çıkardığı yeni bir kriz dönemi 1924 senesinde incir piyasasını yeniden etkisi altına alacaktı. Tüm bu süreçlerde burjuvazinin farklı kesimleri, sayılarıyla orantısız bir siyasal ve iktisadi temsiliyete sahip olduğu için, krizi kendi çıkarlarına daha uygun olacak şekilde yönlendirmeyi başarabildi. Düşük örgütlülükleri nedeniyle işçiler ve küçük köylüler ise bu süreçte pazarlık gücü en zayıf olan gruplar olarak kalacaktı.

Sonuç olarak, Erken Cumhuriyet Dönemi iktisat tarihi yazınında yakın zamana kadar etkin olan ve kimi zaman örtük kimi zaman ise açıkça, sınıfsız bir toplumu merkeze alan anlatının aksine; Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren sınıf mücadeleleri, politik ve iktisadi alanda temel belirleyici konumdaydı. İzmir incir piyasası örneğinde göstermeye çalıştığım üzere bu mücadelenin seyrinde

güncel ve ulusal düzeydeki çekişmeler kadar geçmiş ve küresel ölçekteki çatışmalar da etkiliydi. Bu nedenle açıklayıcı gücü yüksek bir anlatıya ulaşılabilmesi için tarihsel süreçte etkili olan aktör, kurum ve politikaların sınıf temelli bir analizi hayati önem taşımaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Etik komite onayı ve/veya yasal/özel izin gerektirmeyen bu çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Araştırmacının Katkı Oranı Beyanı

Yazar makalenin tek yazarı olduğu için katkı oranı %100'dür.

Araştırmacının Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Ankara Çiftçiler Birliği. (1339, 13 Kanunuevvel). *Ahenk*.
- Aydın Demiryolu Kumpanyası. (1339, 15 Temmuz). *Hakimiyet-i Milliye*.
- Aydın Demiryolu'nda grev. (1339, 2 Eylül). *Türk Sesi*.
- Aydın Demiryolu'nda grev. (1339, 4 Eylül). *Türk Sesi*.
- Aydın havalisi incir müstahsilleri. (1339, 26 Haziran). *Ahenk*.
- Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatif Şirketi'nden. (1339, 23 Teşrinievvel). *Ahenk*.
- Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi'nden. (1339, 12 Kanunuevvel). *Ahenk*.
- Aydın Kooperatif İncir Şirketi müdüriyetinden. (1339, 30 Nisan) *Ahenk*.
- Aydın şimendifer işçileri. (1339, 3 Eylül). *Hakimiyet-i Milliye*.
- Aydın Vilayeti'nde incir mahsulü ve incircilik. (1338). *Türkiye İktisad Mecmuası*.
- Aydınlı Debbagzade Hafız Ahmed. (1339, 7 Eylül). Grev meselesi, *Ahenk*.
- Baran, P. A., & Sweezy, P. M. (1968). *Monopoly capital: An essay on the American economic and social order*. Monthly Review Press.
- Bilget, A. (1939, 3 Ağustos). Türkiye'nin incir kralı. *Son Posta*.
- Bir rica. (1339, 4 Eylül). *Türk Sesi*.
- Bir milyonluk kredi. (1339, 21 Ağustos). *Ahenk*.
- Balcı, R., & Sırma, İ. (2012). *Memalik-i Osmaniye'de Osmanlı anonim şirketleri*. Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları.
- Büyük incir alıcılarından. (1339, 26 Ağustos). *Hakimiyet-i Milliye*.
- Çiftçiler Birliği. (1339, 11 Teşrinievvel). *Türk Sesi*.
- Çiftçiler Birliği içtimaı. (1339, 9 Teşrinievvel). *Türk Sesi*.
- Çiftçiler Birliği'nin içtimaı. (1339, 7 Teşrinisani). *Türk Sesi*.
- Dursun, K. (1994). *İzmir hatıraları*, Akademi Kitabevi.
- Emval-i metruke bağları hakkında. (1339, 7 Teşrinsani). *Türk Sesi*.
- Erkan, H. & Yetkin, S. & Yıldırım, Ö. & Gökdemir, O. & Altay, N.O. (1993) *Tarişbank tarihi*. Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları.
- Evvelki gün Avrupa'dan. (1339, 28 Ağustos). *Türk Sesi*.
- Horton, G. (1914). Daily consular and trade reports. *Bureau of Foreign and Domestic Commerce*, (47), 763.

-
- İkrazata başlandı. (1339, 27 Ağustos). *Türk Sesi*.
- İncir. (1339, 16 Eylül). *Türk Sesi*.
- İncir. (1339, 25 Eylül). *Türk Sesi*.
- İncir bahçelerinin icarları. (1340, 18 Mart). *Türk Sesi*.
- İncir buhranı. (1339, 17 Kanunuevvel). *Ahenk*.
- İncir işleri. (1339, 23 Teşrinievvel). *Ahenk*.
- İncir işleyen patronlar. (1339, 29 Ağustos). *Türk Sesi*.
- İncir işleyen patronlar ile amele. (1339, 28 Ağustos). *Türk Sesi*.
- İncir mahsulümüz. (1340, 19 Eylül). *Anadolu*.
- İncir satışı. (1339, 11 Teşrinievvel). *Ahenk*.
- İncir tarifesı. (1339, 22 Temmuz). *Ahenk*.
- İncir tüccarlarının içtiması. (1339, 27 Eylül). *Ahenk*.
- İncir üzüm müstahsillerine. (1339, 24 Ağustos). *Türk Sesi*.
- İncirlerimiz nasıl işleniyor. (1339, 29 Ağustos). *Türk Sesi*.
- İncirciliği kurtarmak için ne yapmalı. (1339, 7 Temmuz). *Akşam*.
- İzmir bağları icarı hakkında. (1339, 18 Kanunuevvel). *Hakimiyet-i Milliye*.
- İncir ve palamut amelelerine. (1339, 28 Şubat). *Ahenk*.
- İncir ve üzüm kutuları hakkında. (1339, 28 Eylül). *Ahenk*.
- İncir ve üzüm kutularından gümrük alınmayacak. (1340, 11 Nisan). *Ahenk*.
- İzmir Çiftçiler Birliği. (1339, 30 Teşrinievvel). *Anadolu'da Yeni Gün*.
- İzmir'de Çiftçiler Birliği. (1339, 21 Teşrinievvel). *Anadolu'da Yeni Gün*.
- İzmir incir üreticileri. (1339, 17 Temmuz). *Hakimiyet-i Milliye*.
- İzmir Ziraat Bankası'ndan. (1339, 6 Eylül). *Türk Sesi*.
- İzmir'de 4.000 kadar incir amelesı. (1339, 29 Ağustos). *Hakimiyet-i Milliye*.
- İzmir'in bir teklifi. (1339, 10 Teşrinievvel). *Akşam*.
- İzmir Üzüm, İncir Paçalcılar Teavün Cemiyeti nizamnamesi. (1339, 31 Temmuz). *Türk Sesi*.
- Jelatinden mamul kutular. (1340, 20 Temmuz). *Anadolu*.
- Kutu kanunu nasıl kabul olundu. (1340, 13 Nisan). *Sada-yı Hak*.
- Kooperatif İncir Şirketi müdüriyetinden. (1339, 28 Mayıs) *Ahenk*.

- Lamoreaux, N. R. (1988). *The great merger movement in American business, 1895–1904*. Cambridge University Press.
- Mahmud Esad. (1340, Eylül 19). *Türk Müstahsilleri Birleşiniz. Sada-yı Hak*.
- Mahmud Esad Bey. (1339, 1 Teşrinievvel). *Türk Sesi*.
- M. Ziyaeddin. (1339). Bugünkü dertlerimizden, *Haftalık İzmir Mecmuası*, (2), 2-5.
- M. Süleyman. (1340, 27 Mayıs) İncir Kooperatif Şirketi'nin İçtimaı. *Ahenk*.
- Mehmed Şevki. (1339, 20 Kanunuevvel). Mecburi Kooperatifler, *Ahenk*.
- Mehmed Şevki. (1340, 29 Şubat). İki Mühim Mesele. *Ahenk*.
- Nafia Vekaleti'nden gelen malumata göre. (1339, 11 Eylül). *Anadolu'da Yeni Gün*.
- Yıldırım, Ö. (1994). Cumhuriyetin ilk yıllarında Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi'nin durumu. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(4-5), 103-109.
- Şerif Remzi. (1934, 26 Teşrinievvel). İncir meselesi: Şerif Remzi Bey'in Yunus Nadi Bey'e cevabı. *Anadolu*.
- Ticaret Odası'ndaki dünkü içtima. (1339, 28 Eylül). *Ahenk*.
- Türk ticaret salnamesi*. (1341). İktisadi Tedkik, Neşriyat ve Muamelat Türk Anonim Şirketi.
- Üzüm, incir. (1339, 28 Eylül). *Türk Sesi*.
- Üzüm, incir, tütün buhranına karşı (1339, 28 Teşrinisani). *Hakimiyet-i Milliye*.
- Üzüm ve incir kutusu imali. (1339, 2 Teşrinievvel). *Ahenk*.
- Üzüm ve incir tüccarına kredi. (1339, 21 Ağustos). *Türk Sesi*.
- Yetkin, S. (1993). Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Ortaklığının doğuşu ve kooperatifçiliğe geçiş. İçinde Z. Arıkan (Ed.), *Tariş tarihi: İncir, üzüm, pamuk, zeytin-zeytinyağı tarım satış kooperatifleri birlikleri* (s. 26-52). Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı.
- Yetkin, S. (1994). Ege bölgesinde ilk incirciler (ziraat) kongresi ve Türkiye'de tarım satış kooperatiflerinin doğuşu. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(4-5), 111-119.